

Nástin světového dějepisectví – vybrané kapitoly

Antické dějepisectví

Historické vědomí Řeků vyjadřoval mýtus. Nejdříve ústní tradice, pověsti, Homér – Ilias a Odysea (obléhání Tróje). Teprve politický vývoj městských států dal impuls historické literatuře. Začalo to řecko-perskými válkami.

Heródotos (485-430 př.n.l.) – otec historie – historii odpoutal od geografie- a vytvořil politickou historiografii.

Dějiny řecko-perských válek – narativní pojetí. Smyslem dějin – pozadí zápasu mezi Evropou a Asií + geografické exkurzy (např. perský, egyptský exkurz). Svá díla předčítal aténskému publiku. Přímé vylíčení řecko-perských válek + úvahy o nejistotě lidské existence, morálních kvalitách atd. Historii dal úkol popisovat minulost. Cílem poezie bylo formování poznatků a životních pravd – životní moudrosti. Převládali zde poznatky jednotlivce. S ní se historie střetávala. Poezii měly zůstat estetické úkoly, ale i historie dbala o formu. Historie měla získat popisem a objasněním lidských činů poučení z minulosti.

Není náhodné, že všechna velká historická díla starověku (Thukydidés, Polybios, Tacitus) byla politickými rozpravami – úvodem do politiky. Týkala se současných událostí, přinášela přímé poučení.

Thukydidés (nar. Kolem 460 př.n.l.)

Dějiny peloponéské války.

V historii jde o vymezení přímých záměrů pro politické dění. Nelze hledat pobavení, ale poučení. Má dospět k trvalým poznatkům. Musí pracovat s ověřenými fakty, vybrat závažné skutečnosti a odlišit je od druhořadých. Analýza událostí Peloponéské války – odlišuje hlubinné příčiny a vnější podněty. Obsahuje též psychologické a antropologické postřehy.

Aristoteles (384 – 322 př.n.l.) Jeho dílo - **Politika** – vyniká v něm učení o ústavách. Odhaluje jejich závislost na struktuře společnosti. Demokracii charakterizuje jako vládu nemajetných. Moc ve státě má mít střední vrstva otrokářů. Stát nemá sledovat osobní blahovládu, ale obecný prospěch. Zdůvodnil rozdělení lidí a oprávněnost otroctví. Otroci = mluvící nástroje. Páni užívají rozum, otroci tělesnou sílu.

Xenofón – žák Sokratův, chronologicky pokračuje v řeckých dějinách (Anabasis, Vzpomínky na Sokrata, O Kýrově vychování)

ŘÍM

CAESAR – De bello Galico – Zápisky o válce galské

Titus Livius (50 př.n.l. – 17 n.l.)

Ab Urbe condita – Od založení města (Říma 753 př.n.l. do 9. st. n.l.)

Píše politické dějiny, hlavně válečné události, portréty osobností od Romula po Augusta, jeho dílo prostupuje politický moralismus.

Cíl historie – vlastenecký, mravní, výchovný. Byl stoupenec republiky, není původní, čerpal z knih římských a řeckých historiků. Byl nekritický k pramenům. Rané římské dějiny naplnil mnoha smyšlenkami, nesledoval vývoj institucí.

Polybios (Řek) chtěl zdůraznit výjimečnost řeckých dějin. Od období římské říše se dějiny slévají v jeden celek. Historické události podával v souvislostech. Ukázal jejich vznik a konec. Příčinné vysvětlení spojil se sociálními a ústavními činiteli. Hlavním činitelem historického vývoje je ústava – učení o koloběhu ústav. 40 knih světových dějin.

Plútarchos – Životopisy starých Řeků a Římanů – na pomezí historie a beletrie

Antické dějepisectví bylo především politickým. Jiných oblastí společenského života se dotýkalo jen okrajově. Vypracovalo formy historické práce a dospělo k pojetí historických pravidelností a učení o koloběhu ústav.

Publius Cornelius Tacitus – v jeho díle vyslovena zásada „Sine ira et studio“ – bez záští a náklonností.

Annales historiae – věnováno dějinám císařství.

Germania

Gaius Suetonius: Životopisy 12 císařů – nedosahuje hloubky Tacitova pojetí

Starší středověké dějepisectví

Vyvíjelo se z nových útvarů.

Kronika – podávala vývoj lidstva, národa, z křesťanského hlediska.

Anály – zaznamenávaly chronologicky časové události vztahující se k určitému celku

Legendy – přechod k umělecké literatuře, životopisy svatých atd. Nejdůležitější jsou ty, které mají historické pozadí.

Středověká historiografie překonala partikularismus antického pohledu na dějiny (odehrávající se v izolovaných kruzích a opakující se ve věčných cyklech).

Pod vlivem křesťanství – představa o střídání věků. Představa o jednom světě a o dějinách jako o univerzálním procesu směřujícím ke konečnému cíli. Myšlenka o smyslu dějin a dovršení vývoje. Historiografie prostoupena projevy teologie.

Středověká historiografie byla určena koncepcí **Augustina Aurelia** (354-430): De civitate Dei – O státě Božím. Dějiny sv. Augustin chápal jako zápas mezi obcí Boží (křesť. církví po příchodu Krista) a obcí antikristů, ďáblou. Historický proces je zdůvodněn prvotním hříchem. Historie = příklady k ospravedlnění víry. Věř, abys rozuměl. Veškeré poznání je poznání Boha.

Sv. Hieronimus – Jeroným

Středověká historiografie se nepropracovala k historické kritice. Oplývala moralismem, sled událostí podávala roztržitěně.

Frankové – **Řehoř Tourský**: Historia Francorum (dovedena až do 6. století, v němž žije)

Vizigóti: sevillský **biskup Izidor** – encyklopedické dílo s historickými hesly, dějiny Gótů a Vandalů

Byzanc: největší a první – **Prokopios Caesarejský** – Dějiny v osmi knihách – oslava císaře Justiniána (byl tajemníkem vojevůdce Belisara)

Životopisci panovníků. Dvorský historik Karla Velikého **Einhard**: Vita Caroli Magni

Anály fuldské – 8.-9. st.

Beda Venerabilis (Ctihodný): Historia ecclesiastica gentis anglorum – Církevní dějiny Anglů

V 10. st. císař **Konstantin VII. Porfyrogenetos**: De administrando imperio – poučení pro svého syna Romana II., popsal tam sousední země – Rusy, Bulhary, Velkou Moravu

Ruské letopisy, tzv. byliny: mnich kláštera v Pečorskej Lavre (u Kyjeva) – **Nestor** (současník našeho Kosmy) – Pověst vrámenych let

Dějepisectví křížových výprav

12. století – rozvoj městské kultury, vzdělání a univerzit – zlepšení úrovně vzdělávání (Trivium – gramatika, rétorika a dialektika, Kvadrivium – aritmetika, geometrie, astronomie, hudba). Širší zájem o Augustina.

Otto z Freisingu (1114 – 1158) – vzdělání nabyt ve Francii, od roku 1138 byl biskupem ve Freisingu.

Chronicon sive de duobus civitatibus – Kronika aneb o dvou státech. Vyšel z Augustinovy koncepce Boží říše, došel k tomu, že je možné ho realizovat zde na zemi. Vedle Asýrie, Babylonu, Řecka a říma zařadil říši Karlovskou, Otónskou a Štaufskou (Barbarossa). Hlavně sledoval činy panovníků. Hodnotí je podle poměrů k církvi. Vyjadřuje obdiv ke Karlu Velikému, ale také pesimismus, nutnost lidské bídy.

Gesta Friderici – politické dějiny

Jan ze Salisbury (1110-1180) – studoval ve Francii, napsal život Tomáše Becketa

Historia pontificalis – dějiny papežů, i o heretickém kacířském hnutí. Výklad dějin podal:

Policraticus

Metalogicus

Dějiny jsou učitelkou života.

Humanistické dějepisectví:

Začalo v městských státech Itálie ve 14. st., zakladatel **Petrarca** (1304-1374)

Filozofie i věda i historický proces odtržen od církevní ideologie – teocentrismus

Nové pojetí člověka a světa, založené na přirozeném lidském poznání. Východiskem byl návrat k hodnotám antické kultury a filozofie, odpoutalo pozornost od církevních dějin, soustředilo se na dějiny světské., rozvinulo kriticismus a nastolilo metodologické problémy – lidská podstata je neměnná (Machiavelli 1469-1527) – důraz na politické dějiny

Dějepisectví 17. století – rozmach filozofie a přírodovědy, svět zbaven nadpřirozeností, platí zákonitosti mechanického typu – suverenita lidského rozumu (Descartes – Cogito, ergo sum): Rozprava o metodě.

Státovědné koncepce – nutné zjistit příčiny a důsledky politických jevů, nutnost právního státu. Thomas Hobbes, Spinoza aj.

Nová antropologie – naturalismus

Antisociální kvality člověka zkrotí stát.

Niccollo Machiavelli

Hlavní díla:

Vladař (Il principe)

Florentské letopisy (8 knih) – dějiny Itálie do 15. století, dějiny Florencie do smrti Lorenza Nádherného, vydáno 1532, psal je 1523-25 + komentáře a úvahy. Líčí dějiny Florencie jako výsledek srážek mezi šlechtou a středním měšťanstvem. Kritizuje papežství – vedlo k roztržnosti Itálie. Byl státní historiograf Florencie. Vycházel z ideologie měšťanstva, hlásal republikánskou ideu. Machiavelliho pojetí dějin je pragmatické, historie je učitelkou života, ale chce poznat zákonitosti vývoje – chápe je staticky, jako přírodní zákony. Lidská podstata se nemění, ale je možné se z dějin učit. Od Polybia převzal pojetí cyklického vývoje a změny ústav, avšak ne zcela mechanicky, zůstalo jen několik vývojově psychologických pravidel:

-síla lodí klid

-klid zahálku

Zahálka nepořádek

Nepořádek zkázu a rozvrat.,

Z rozvratu řád,

Z řádu síla, síla - sláva a štěstí.

Machiavelliho historické dílo – statické zákonitosti v rozporu, libovolné jednání jednotlivců. Objektivní příčiny – osud, individuální jednání. „Síla lidu nemůže být zkažena čestnější zahálkou než vědami.“

15. století – politický úpadek, rozklad morálních hodnot. Machiavelli věřil ve společenský význam historie pro pochopení současnosti i budoucnosti.

Odklon od teologického výkladu dějin, i od osobnostního výkladu = rozhodující je podíl vynikajícího jednotlivce. Zahájil novou etapu historické vědy, snažil se najít určité historické pravidelnosti, chápal je jako zákonitosti přírodní, podmíněné neměnností lidské přirozenosti. Aktivní politik v době Florentské republiky, sekretář **Soderini** – autonomie politiky, politika se může sama řídit. „Lidé jsou špatní, proto se s nimi může špatně jednat.“ Vladař má počítat s tím, že všichni lidé jsou zločinci, na svět a na umění vládnout se díval jako na přirozenou a rozumově vysvětlitelnou záležitost. Úkol politiky – zabývat se tím co je, ne tím co by mělo být. Po pádu Savonaroly - lidovláda ve Florencii 1494-98 – francouzský patronát. 1494 vyhnání Medicejové francouzským králem

Karlem- VIII., 1498 Savonarola upálen jako kacíř. Machiavelli do služeb florenstké republiky. 1512 španělské papežské vojsko Soderiniho sesadilo a dosadilo Medičeje, Machiavelli do vězení, pak vypovězen na svůj statek (1513-1520)

1520 ho Medičejevo jmenovali státním historiografem Florencie

1527 vyhlášení republiky, svržení Medičeje, neakceptovala Machiavelliho, za měsíc zemřel.

Giovanni Batista Vico (1668-1744)

- Nutnost výkladu dějin z hlediska měnících se poměrů, ne z hlediska neměnné povahy lidí.
- Základy nové vědy (1725)
- Byl proti nekritickému používání mechanického přírodovědného výkladu. Analogie – ze známého na neznámé – nezachytí společenské jevy, metoda závisí na předmětu.
- Pro historii – metoda historická, sloučil ji s filologickou metodou, chápanou jako vědu o interpretaci pramenů, věcí závislých na lidské vůli. Poznání společenské reality je možné proto, že byla vytvořena člověkem, závisí na lidské činnosti. Přírodovědné poznání není možné, vymyká se lidské působnosti – Bůh přírodní jevy stvořil, jen on je může poznat (ústup od Descartese).
- Historické poznání má pochopit, jak se ideální dějiny, tj. obecné zákonitosti vyplývající z jednoty lidského rodu a totožné přirozenosti odráží v dějinách jednotlivých národů. Každý národ musí projít obdobím vzniku, vývoje, úpadku a zániku. Dějiny nejsou záležitostí jednotlivců, ale pospolitostí. Srovnávací metoda základem, závislost státních forem na formách vlastnictví. Monarchii idealizuje – v ní se realizuje rovnost, uklidnění, čeho nebyly schopny republiky.
- Římskými dějinami končí první etapa, dějiny se po pádu Říma opakují – ricorso – vrchol ve francouzské monarchii 13. st. – heroické období, srovnává s římským císařstvím.
- Na středověku se mají demonstrovat hlavní znaky římských dějin.
- Historický cyklus se 3 etapami:
 - -božský, heroický, lidský
- Realistické pojetí – téměř vyloučil působení Boha v dějinách, dal dějinám impuls pouze v počátku – vnukl všem národům společný obecný smysl, vysvětloval je s přirozených souvislostí.
- Prozřetelnost se mění v zákonitost dějin, které platí pro celé lidstvo.

17. století

Rozvoj historické kritiky, úcta k textu pramenů, citáty, vznik pomocných věd historických.

Od humanismu k ranému osvícenství se změnami v ideologickém zaměření (16.a17.století nábožensky a politicky tendenční dějepisectví)

Stále pokračoval rozvoj historické metody – to je zřetel úplným a kriticky interpretovaným faktům, jako základu historického poznání.

Ad fontes – k pramenům – heslo humanistů, nejdříve antické prameny, tím otevřeli bránu poznání minulosti.

Konfesionální zápasy obhajovali historickými argumenty platnost teologických stanovisek a dogmat. A vedli k pokusům hledat a vydávat historické prameny, které je dokazovaly. Platí to pro katolíky i protestanty. Luther dokazoval, že papežská moc nekoření ve staré církvi, ale rostla teprve v posledních staletích. Další polemika vedla obě strany k zájmu o církevní dějiny.

Na protestantské straně velké soubory materiálů, tzv. magdeburské centurie, I. Svazek v Basileji 1559, do roku 1574 vyšlo 13. svazků – *Eclesiasticus historia integram Christie ideam sekundam singulas centurias completus* – dějiny církve do 13. století – hlavní autor je jihoslovan **Matyáš VLASIČ** (1520-1575). Obránce luterské tradice proti vlivům kalvínsktví, podrobně vylíčil dějiny církve k obhájení evangelické pravdy proti „římskému antikristovi“. Kněží jeho tábora mu pomáhali snášet prameny (soustavně prohledávali knihovny)

- uplatnili kritická hlediska, vítali vše, co protivníka kompromitovalo (Pověst o spolku papeže Silvestra s ďáblem aj. Přes konfesijní zaujatost se taly prameny základnou dalšího bádání a arzenálem k teologické polemice. Z katolického hlediska jezuitský řád přispěl sbírkou geografického materiálu.

Acta sanctorum – 1. svazek 1643, vydal v Antverpách belgický jezuita Bolland (1596-1665) s několika druhy. Soustředil všechny životopisy světců církevního kalendáře.

Podobně v okruhu benediktínského řádu, jako nejstaršího v Evropě – knihovník kláštera benediktinů v Saint Germain des prés **Luc de Achery** a jeho druh **Jean Mabillon** (1632-1707). Se skupinou pomocníků roku 1668 začali vydávat sbírku *Acta Sanctorum Ordinis sancti Benedicti* a pak analytické dílo o dějinách benediktínského řádu. Když bollandistický okruh jezuita **Papenbroch** odsoudil jako padělky, pro benediktínské kláštery studoval na jejich obranu Mabillon středověké listiny – výsledkem je spis *DE RE DIPLOMATICA LIBRI SEX*. Zde

základ vědecké paleografie a diplomatiky. Historie má být objektivní a na analýze pramenů založenou rekonstrukcí minulosti. Důraz na průkaznost faktů a odvrát od spekulativních systémů – shromažďování a publikování kvant materiálů a zdokonalování kritiky materiálu – uzavírá se do ryze odborné problematiky = základ pojetí metody a faktografie pro kritické historické bádání osvícenství.

Osvícenské dějepisectví 18. století.

-přineslo nové koncepce dějin, hledalo v dějinách zákonitosti. (nesprávná aplikace mechanických zákonů, zbytečná generalizace stavů – nehistorické)

Historický proces chápán jako řetěz příčin a následků – racionalistické pojetí dějin jako boje rozumu s nevědomostí – přesvědčení, že zdrojem pokroku je poznání, v překonávání předsudků, vzdělání a osvíceném zákonodárství.

Spolu s formou vlády má rozhodující vliv na blaho i charakter národa.

Odmítá náboženství – materialistický výklad přírody a lidského vědomí. Člověk = složitý stroj, vnímající bytost. Poznání je chápáno nazíravě, nehistoricky. V jednotě s přírodou, ne jako produkt společenského vývoje.

Německá klasická filozofie (Kant, Hegel)

Idealistická reakce na francouzskou revoluci – odklon od metafyzického racionalismu a nazíraného naturalismu a empirismu k dialektické koncepci světa.

Hegel – dějiny jako vývojový proces, v němž je vnitřní souvislost. Dialektiku zaměřil jen do minulosti.

Pro osvícenství je společenská skutečnost výsledek působení trvale daných stabilních principů – lze ji racionálně postihnout odhlédnutím od individuálních rysů – osvícenský naturalismus.

Romantický historismus – individualita a dynamičnost, nelze převést na abstraktní zákony, je třeba se do ní v mysli vcítit.

Historismus jako metodologický princip.

Zásady historické metody – vědecká kritika pramenů a jejich interpretace.

Romantismus – individualita – dobová pozitivní hodnota. Její vystižení je hlavní úkol vědy a umění. Proti rozumu – duše a duch národů, cit a fantazie.

J.G. Herder (1774-1848) – národy se vyvíjely od přírodního stavu k humanitě. Konzervativní romantismus zachovává dědictví minulosti – příklad pro přítomnost.

Národ = svérázný vývoj.

Leopold Ranke (1795-1866) – historik má jen popisovat, respektovat fakta pramenů. Projev božské vůle – hlavní motor dějin.

Dnešní pojetí

Ranke: Historie je vědou i uměním.

Německá historiografie se odlišovala od přírodních věd a zdůrazňovala své specifické postupy. Dnes se rozdíl mezi přírodními a společenskými vědami poněkud setřel. Působil zde především pozitivismus. Snažil se použít přírodovědné metody i v historii, mělo to smysl tam, kde bylo možno použít statistické metody. Na tuto stránku kladl důraz Karl Lamprecht a škola Annales.

Je jisté, že v dějinách jsou určité pravidelnosti, to věděl už Thukydidés, mluvit o zákonitostech je však přehnané.

-